

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
ISSN: 2147-7523, E-ISSN: 2630-5631
Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 159-189
Geliş Tarihi: 22.05.2018
Kabul Tarihi: 21.11.2018
DOI: 10.26513/toecd.425958

Suriye'nin Kürt Meselesinin Tarihsel Seyri (1946-2011)

Özkan Gökcan*

Öz

Suriye'de iç savaşın başlamasının ardından yaşanan sürece paralel olarak bir anda uluslararası kamuoyunun gündemine oturan Kürtler, Suriye tarihinde en fazla ayrımcılığa ve baskıya maruz kalmış topluluklardan biridir. Fransız manda yönetimi döneminde kültürlerini ve dillerini yaşatma konusunda görece iyi koşullara sahip olan Kürtler, 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından ülkenin en önemli sorunlarından birinin öznesi haline gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında 20. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Kürtlere yönelik uygulanmaya başlanan ayrımcı ve dışlayıcı devlet politikalarının temel rolü oynadığını söylemek mümkündür. Kürtlerin vatandaşlık haklarını ellerinden alan, kültürel ve dilsel faaliyetlerini engelleyen, siyasal ve toplumsal alana katılımlarını kısıtlayan politikalar, Kürt meselesini ülkenin en önemli sorunlarından biri haline getirmiştir. Bu çalışmada Suriye'nin Kürt meselesinin nasıl ortaya çıktığı ve iç savaşa kadarki süreçte nasıl bir gelişim sergilediği devlet politikaları üzerinden incelenmektedir. Böyle bir incelemenin iç savaşın başlamasının ardından Kürtlerin bulunduğu pozisyonu anlama adına önemli ipuçları barındırdığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Suriye Kürtleri, Baas Rejimi, Arap Kuşağı, Kamışlı Olayları, Hafız Esad

* Arş. Gör., Munzur Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ozkangokcan@gmail.com.

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN: 2147-7523, E-ISSN: 2630-5631
Vol: 5, No: 2, pp. 159-189
Received: 22.05.2018
Accepted: 21.11.2018
DOI: 10.26513/toed.425958

The Historical Process of Syria's Kurdish Issue (1946-2011)

Özkan Gökcan*

Abstract

In parallel with the period after the civil war started in Syria, the Kurds who sit in the agenda of the international public are among the most discriminated and oppressed communities in the history of Syria. The Kurds, who had relatively good conditions to keep their cultures and languages alive during the French mandate period, became the subject of one of the most important issue of the country after the independence of Syria in 1946. It is possible to say that the exclusionary and discriminatory state policies that have started to be applied to the Kurds together with the second half of the 20th century played an essential role in this situation. Politics that take citizenship rights from their hands, impede their cultural and linguistic activities and restrict their participation in the political and social spheres have made the Kurdish issue one of the most important problems of the country. This study examines how Syria's Kurdish issue has emerged and how it has progressed until the Syrian civil war. It is possible to say that such an examination has important clues to understand the position of the Kurds after the beginning of the civil war.

Keywords: Syrian Kurds, Baas Regime, Arab Belt, Qamishli Riots, Hafez al-Assad

* Res. Asst., Munzur University, Political Science and International Relations, ozkangokcan@gmail.com.

1. Giriş

Suriye Kürtlerinin uluslararası kamuoyunun gündemine gelmesinin 2011 yılının Mart ayında başlayan ve bugün tam anlamıyla bir şiddet sarmalına hapsedilmiş olan Suriye iç savaşı ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür. İç savaşın başlamasına kadar ki süreçte Suriye'deki konumları ve durumları ile ilgili olarak uluslararası kamuoyunun gündeminde pek fazla yer edinmemiş bir etnik grup olan Kürtler, modern Suriye tarihi boyunca ülkedeki en önemli etnik sorunun öznesi olagelmışlerdir. 1946 yılında bağımsız Suriye devletinin kurulmasının ardından izlenen devlet politikaları ile ortaya çıkan Suriye'nin Kürt meselesi, Mart 2011'de başlayan Suriye İç Savaşı ile yeni boyutlar kazanarak uluslararası kamuoyunun gündemine oturmuştur. Suriye'de iç savaşın her geçen gün daha da içinden çıkılmaz bir hale gelmesi, Kürt meselesini hem Suriye iç siyasetinin hem de uluslararası aktörlerin başlıca ilgi alanı ve konusu haline getirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından Suriye iç siyasetinin en önemli aktörlerinden biri haline gelen Kürtlerin, modern Suriye tarihinin en önemli sorunun öznesi haline gelmeleri sürecini tarihsel bir perspektifle analiz etmektir. Diğer bir ifadeyle Suriye'nin Kürt meselesinin, iç savaşın başladığı 2011 yılına kadar nasıl bir seyir izlediğini incelemektir. Böyle bir incelemenin iç savaşın başlamasının ardından Kürtlerin bulunduğu pozisyonu anlama adına önemli ipuçları sunduğunu söylemek mümkündür. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın üzerine odaklandığı temel noktanın Suriye devletinin politikaları bağlamında Suriye Kürtlerinin 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkedeki toplumsal ve siyasal konumu olduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu kapsam ve sınırlılıktan hareketle çalışmanın birinci bölümünde Suriye Kürtlerinin toplumsal konumuna ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde Suriye'de Fransız manda yönetimi (1920-1946) döneminde Kürtlerin durumu ele alınmaktadır. 1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye'nin Kürt politikası, Fransız manda yönetimi döneminde Kürtlere yönelik izlenen politikanın tamamen yok sayıldığı boş bir zemin üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Kürtlerin Fransız manda yönetimi idaresi altında nasıl bir konumda buldukları ve hangi haklara sahip olduklarını genel hatları ile ortaya koymak, bağımsız Suriye'de Kürtlerin daha önce kazanmış olduğu hangi hakların yok sayıldığını görebilmek adına önemlidir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise

bağımsız Suriye’de Kürt meselesinin nasıl ortaya çıktığı ve nasıl bir seyir izlediği devlet politikaları üzerinden incelenmektedir.

2. Suriye Kürtleri

Suriye coğrafyası, Türkiye, İran ve Irak’tan sonra en fazla Kürt nüfusa ev sahipliği yapan topraklardır. Ülkedeki Kürt nüfusun büyük bir çoğunluğu kuzeyde Irak ve Türkiye sınırı boyunca sıralanmış yerleşim yerlerinde yaşamakla birlikte başkent Şam’da ve diğer büyük şehirler Lazkiye, Halep, Hama, Humus ve Rakka’da azımsanmayacak oranda Kürt nüfusu bulunmaktadır.¹ Suriye’deki en büyük etnik azınlık grubu olan Kürtlerin ülkedeki nüfusu ile ilgili net bilgilerin bulunmadığını söylemek mümkündür. Bunun temel nedeni birçok Ortadoğu ülkesinde olduğu gibi Suriye’de de etnik ve mezhepsel kimliğe dayalı sorulara nüfus sayımlarında yer verilmemesidir. Bu durum Suriye’deki Kürt nüfusuna ilişkin oldukça farklı rakamların öne sürülmesine neden olmuş, iç savaşın başlamasının ardından yaşanan insani hareketlilik ise demografik verilerin daha da karmaşık bir hale gelmesi sonucunu doğurmuştur.

Devlete yakın kaynaklar Kürtlerin iç savaş başlamadan önce Suriye’deki nüfusunun yüzde 8 dolaylarında olduğunu ifade etmektedir.² CIA ve bazı sivil toplum kuruluşları tarafından açıklanan verilerde ise Suriye Kürtlerinin iç savaş öncesinde ülke nüfusunun yüzde 9 ila 10³’ünü oluşturduğu tahminini ortaya koymaktadır.³ Öne sürülen bu tahminler ışığında 2011 yılı itibariyle Suriye’de anadili Kürtçe olanların sayısının 1,8 milyon ila 2,2 milyon arasında olduğunu söylemek mümkündür. Savaşın başlamasının ardından Kürtler de dahil olmak üzere Suriyelilerin savaştan kaçarak yer

¹ Anne S. Schött, *The Kurds of Syria: From the Forgotten People to World-Stage Actors*, (Copenhagen: Royal Danish Defence College, 2017), 5.

² IMPR/International Middle East Peace Research Center, *Suriye Kürtlerinin Türkiye’deki Kürt Sorunu ve Çözümüne Yönelik Algısı: Suriye Kürtleri Saha Araştırması Raporu*, Ankara: IMPR Yayınları, 2014, 18.

³ İsmet Ş. Vanlı, “The Kurds in Syria and Lebanon”, *The Kurds: A Contemporary Overview*, Philip G. Kreyenbroek ve Stefan Sperl (eds.), (London and New York: Roudge Publications, 2000), 114-117; Schött, *The Kurds of Syria*, 5; Michael M. Gunter, *Out of Nowhere: The Kurds in Syria in Peace and War*, (London: Hurst Publishers, 2014), 2; U.S. Department of State, “Background Note: Syria”, 09.03.2012, <https://web.archive.org/web/20121017055548/http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3580.htm>, erişim tarihi: 28.03.2018.

değiştirmesi ve ülke içinde yaşanan çatışmalardan kaynaklı ölümler sonucu 2011'de yaklaşık 22,5 milyon olan Suriye nüfusunun 2018'de 18 milyona düştüğü tahmin edilmektedir.⁴ Yaklaşık 4,5 milyonluk nüfus düşüşünde Kürtlerin ne kadarlık bir oranı oluşturduğuna ilişkin veri elde etmenin güçlüğü günümüzde Suriye nüfusunun ne kadarını Kürtlerin oluşturduğunu tahmin etmeyi oldukça zor bir hale getirmiştir.

Kürtlerin Suriye coğrafyasına ne zaman yerleştiği tam olarak bilinmemekle birlikte başta Cezire olmak üzere ülkenin kuzeyindeki yerleşim yerlerine 10. yüzyılda geldikleri ve yerleştikleri ileri sürülmektedir.⁵ Bugünkü Suriye coğrafyasına 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin hakim olmasının ardından bazı Kürt aşiretleri Anadolu'dan göç ederek Suriye'nin kuzeyine yerleşmeye başlamış ve bu göçler 20. yüzyıla kadar devam etmiştir.⁶ Öte yandan kimi tarihçiler başta Halep ve şam olmak üzere Suriye'nin birçok büyük yerleşim yerinde 12. yüzyılda önemli oranda Kürt nüfusu olduğunu ve bunların Haçlılara karşı Selahaddin Eyyubi'nin yanında savaşan düzenli veya düzensiz ordulara mensup kişilerin kendileri ve aile fertleri olduğunu ifade etmektedir.⁷ Tejel'e göre başta Diyarbakır, Musul ve Kerkük olmak üzere Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerden gelen ve Selahaddin Eyyubi'nin ordusuna katılan Kürtler, zamanla şam'ın yerleşik unsurlarından biri haline gelmiştir.⁸

Kürtlerin Suriye topraklarına yerleşmesi Osmanlı Devleti'nin dağılıp sınırların yeniden çizilmesinden sonra da devam etmiş ve 20. yüzyıl boyunca özellikle Türkiye'den Suriye'ye önemli oranda Kürt göçü yaşanmıştır. Bu göçlerin kimi, zorunluluktan kimi ise isteğe bağlı olarak gerçekteşmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'den Suriye'ye gerçekteşen Kürt göçleri-

⁴ World Population Review, "Syria Population 2018", 24.01.2018, <http://worldpopulationreview.com/countries/syria-population/>, erişim tarihi: 13.05.2018; Worldometers, "Syria Population", 2018, <http://www.worldometers.info/world-population/syria-population/>, erişim tarihi: 12.05.2018.

⁵ A. Asa Eger, *The Islamic-Byzantine Frontier: Interaction and Exchange Among Muslim and Christian Communities*, (London and New York: I. B. Tauris, 2015), 269.

⁶ Stefan Winter, "The Other 'Nahđah': The Bedirxans, The Millis and The Tribal Roots of Kurdish Nationalism in Syria", *Oriente Moderno*, Vol. 86, No. 3, 2006, 461-474; Kerim Yıldız, *The Kurds in Syria The Forgotten People*, (London: Pluto Press, 2005), 24-26; Vanlı, "The Kurds in Syria", 112-118; Jordi Tejel, *Suriye Kürtleri: Tarih, Siyaset ve Toplum*, Çev. Burçin Koç, (İstanbul: İntifada Yayınları, 2015), 30-34.

⁷ Schött, *The Kurds of Syria*, 5; Yıldız, *The Kurds in Syria*, 25.

⁸ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 33.

nin önemli bir kısmının Türkiye’de çıkarılan ve başarısızlıkla sonuçlanan Kürt isyanlarının sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Başta 1925 tarihli Şeyh Said İsyanı olmak üzere Ağrı İsyanları (1926-1930) ve Oramar İsyanı (1930) sonrasında on binlerce Kürt Suriye’ye kaçmak ve yerleşmek zorunda kalmıştır.⁹ 20. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye’den Suriye’ye gerçekleşen Kürt göçlerinde de siyasal gelişmeler önemli bir rol oynamıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından Türkiye’de hakkında tutuklama kararı çıkmış veya siyasal baskı ortamından sıyrılmak isteyen Kürtler, aileleri ile birlikte Suriye topraklarına geçmiştir. Öte yandan 20. yüzyılın ikinci yarısında Suriye’ye gerçekleşen Kürt göçlerinin önemli bir çoğunluğunun Türkiye’de kan davasına dönüşen arazi meseleleri nedeniyle ve sınırın iki tarafında parçalanmış olan ailelerin birleşimi amacıyla gerçekleştiğini söylemek mümkündür.¹⁰ 20. yüzyıl boyunca Türkiye’den Suriye’ye gerçekleşen Kürt göçleri, Türkiye ve Suriye Kürtleri arasında siyasal ve toplumsal olarak sıkı bağların inşa edilmesine olanak tanımış, iki ülkenin Kürt meselelerinin seyrinin benzerlikler sergilemesinde rol oynamıştır.

Türkiye Kürtlerinin büyük bir çoğunluğu gibi Suriye Kürtleri de Kürtçenin Kurmanci lehçesini konuşmaktadır. Suriye Kürtlerinin yüzde 90’ından fazlası günlük hayatlarında Kürtçeyi kullanmakla birlikte özellikle Şam ve Halep gibi büyük şehirlerde yaşayan Kürtler Arapçaya da hakimdir ve iki dilli bir yaşam sürdürmektedir.¹¹ Suriye’nin 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Kürt dili ve kültürü üzerinde uygulanmaya başlanan baskı, Kürtçe eğitim ve öğretimin önüne set çekmiştir. Devlet okullarında Kürtçenin kullanılması veya Kürtçe eğitim veren okulların açılması bir devlet politikası olarak yasaklanmıştır. Bu nedenle Kürtçe aile içerisinde veya yasadışı olarak gizlice faaliyet yürüten dil kurslarında öğretilen bir dil olmuştur.

Suriye Kürtlerinin büyük bir çoğunluğu Sünni Müslüman olmakla birlikte son yıllarda İslamiyet’i ret ettiğini açıklayarak kendini Zerdüşt veya ate-

⁹ Şeyh Said, Ağrı ve Oramar isyanları, İngiltere ve İran gibi dönemin küresel ve bölgesel güçlerinin de rol oynadığı özünde Türkiye Cumhuriyeti’nin merkezileşme politikalarına karşı girilen milliyetçi ve ayrılıkçı nitelikli Kürt isyanlarıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Vanlı, “The Kurds in Syria”, 114-117.

¹⁰ IMPR/International Middle East Peace Research Center, *Suriye Kürtlerinin Türkiye’deki*, 18.

¹¹ Vanlı, “The Kurds in Syria”, 116-117.

ist olarak tanımlayanların sayısının arttığı ifade edilmektedir.¹² Bu tercihin oransal olarak özellikle siyasallaşmış Kürtler arasında yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Sünni Müslümanlar dışında Afrin, Cezire ve Haseke'de Ezidi inancına mensup yaklaşık 50 bin Kürt bulunduğu tahmin edilmekle birlikte devletin Kürt bölgelerinde izlediği Araplaştırma politikası ve toplumsal alanda gözlemlenen dinsel baskı bu sayının her geçen gün azalmasında etkili olmaktadır.¹³

3. Fransız Manda Yönetimi Döneminde Kürtler (1920-1946)

Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından Suriye'yi 26 yıl boyunca yöneten Fransızların bu ülkeye ilişkin temel öncelikleri, azami düzeyde ekonomik çıkar sağlamak ve manda yönetimine karşı oluşacak tehditleri önleyici bir idare yapısı kurmak olmuştur.¹⁴ Bu öncelikler doğrultusunda manda yönetiminin attığı en önemli adım, ülkedeki başlıca azınlık toplulukları olan Hıristiyan Marunilere, Dürzilere ve Arap Alevilere (Nusayri-lere) özerk bölgeler tahsis edilmesi ve manda yönetiminde azınlık topluluklarının temsilcilerine önemli görevler verilmesi olmuştur. Azınlıkların yönetsel gücünü arttıran bu politika ile ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Sünni Arapların hem niceliksel hem de niteliksel nüfuzuna karşı denge kurmaya çabalayan Fransızlar, ayrıca I. Dünya Savaşı sonrası yükselen Arap milliyetçiliğinin de kendi manda yönetimine bir tehdit oluşturmasının önüne geçmeyi hedeflemiştir.

Fransız manda yönetiminin Suriye'deki azınlık topluluklarına bahsettiği haklar, ülkenin bir diğer önemli azınlık topluluğu olan Kürtlerin de özerklik talebinde bulunmasına yol açmıştır. Kürt kimliğinin resmi düzeyde tanınması, anadilde eğitim, Kürt bölgelerine Kürt yöneticilerin atanması ve Kürt bölgelerinde Kürtçenin de resmi dil olarak kabul edilmesi gibi talepler çerçevesinde 1928 yılında manda yönetimine özerklik başvurusunda bulunan Suriyeli Kürtler, bu başvurudan olumsuz cevap almıştır.¹⁵ Manda yö-

¹² Yıldız, *The Kurds in Syria*, 24.

¹³ KurdWatch, *Yazidi in Syria between Acceptance and Marginalization/Report 7*, (Berlin: KurdWatch Publications, 2010), 5-8; Yıldız, *The Kurds in Syria*, 24.

¹⁴ Abdi N. Özkaya, "Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti'nin Politikaları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C. 8, No. 2, 92.

¹⁵ Özkaya, "Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik", 93.

netiminin Kürtlerin talebine olumsuz cevap vermesi, araştırmacılar, devlet yetkilileri ve akademisyenler tarafından farklı nedenlere dayandırılmıştır. Söz konusu nedenler arasında şunların olduğunu söylemek mümkündür;

- 1) 1930'lu yıllarda Suriye ve Lübnan'da Fransız istihbaratı adına görev yapan Pierre Rondot'a göre manda yönetimi Kürtler konusunda hassasiyeti olan Türkiye ve Irak yönetimlerinin tepkisini çekmemek adına özerklik talebine olumsuz cevap vermiştir.¹⁶
- 2) Fransız manda yönetimi Kürtlerin özerklik talebine karşılık etnik değil sadece dinsel azınlıklara bu hakkın verildiğini deklare etmiş ve Kürtlerin dini azınlık olmadığını ifade etmiştir.¹⁷
- 3) Kürt aşiretleri arasındaki çekişmeler etkili bir özerklik başvurusu yapabilmeyen önüne geçmiştir.¹⁸
- 4) Kürt nüfusun diğer azınlık topluluklar gibi bir arada değil Suriye'nin kuzey sınırları boyunca ve büyük şehirlere dağılmış bir şekilde yaşaması, özerk bir Kürt bölgesi talebinin karşılık bulmamasında etkili olmuştur.¹⁹
- 5) Özerklik talebinin kabul edilmemesi, Ortadoğu'daki İngiliz-Fransız rekabetinin dolaylı bir sonucu olarak görülmüştür.²⁰

¹⁶ Amir Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil: 1918-1985*, Çev. İ. Bingöl ve C. Gündoğan, (İstanbul: Avesta Yayınları, 2005), 238.

¹⁷ Nelida Fuccaro, "Manda Yönetimi Suriye'sinde Kürtler ve Kürt Milliyetçiliği: Siyaset, Kültür ve Kimlik", *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Abbas Vali (ed.), Çev. F. Adsay, Ü. Aydoğmuş ve S. Kılıç, (İstanbul: Avesta Yayınları, 2005), 252.

¹⁸ Özkaya, "Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik", 94.

¹⁹ Fuccaro, "Manda Yönetimi Suriye'sinde Kürtler", 252.

²⁰ Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından İngilizler, Ortadoğu'daki çıkarları doğrultusunda belirli bir süre Kürt milliyetçiliğini desteklemiş ve bağımsız bir Kürt devleti düşüncesini teşvik etmiştir. Bu durum Ortadoğu'daki İngiliz nüfuzunu dengelemek ve Suriye'deki çıkarlarını korumak isteyen Fransızlara Ankara Hükümeti ile anlaşma yapabilmek adına önemli bir fırsat sunmuştur. İngilizlerin Ankara'yı zayıflatmak için Kürtleri desteklediğini öne süren Fransızlar, Kürtlere verilecek özerkliğe veya bağımsızlığa mesafeli yaklaşmış ve Türkiye ile bu konuda işbirliği arayışına girmiştir. Bu işbirliği arayışı Ekim 1921'de Ankara Hükümeti ile Fransa arasında Fransız birliklerinin Kilikya'dan çekilmesi ve Suriye'deki Fransız mandası ile Ankara Hükümeti'nin kontrolü altındaki topraklar arasında yeni bir sınırın kabul edilmesini öngören bir antlaşmanın imzalanmasına zemin hazırlamıştır. Fransızların Ankara Hükümeti ile yakınlaşmasının nedeninin Kürt karşıtlığı olmadığını söylemek mümkündür. Zira Kürtlerin her şeye rağmen Fransız mandası yönetimi altında görece iyi kültürel ve toplumsal haklara sahip olması meselesinin bir Kürt karşıtlığı

Kürtlerin Fransızlardan özerklik hakkı elde edememiş olmalarına rağmen manda yönetimi süresince görece iyi koşullara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Fransız manda yönetimi siyasi isteklerden vazgeçmenin karşılığı olarak Kürtlere başta kültürel haklar olmak üzere birçok alanda serbestlik tanımış ve Kürt kimliğinin önüne yasal bir engel koymamıştır.²¹ Fransızlar özerklik veya bağımsızlığa karşı olmalarına rağmen Kürt kimliğine ilişkin yasakçı bir yaklaşım benimsemeyip kendi kontrolünde şekillenecek kültürel ve siyasi faaliyetlere izin vererek bölgede rekabet halinde olduğu İngilizlerin işine yarayacak bir Kürt oluşumunun önüne geçmeyi hedeflemiştir. Fransızların sağladığı görece serbestlik ortamı ve Şam'daki Fransız Enstitüsü üzerinden sağladığı maddi olanaklar başta Bedirhan kardeşler olmak üzere Türkiye'den Suriye'ye geçen politik Kürt aktivistlerin Suriye'de rahatça örgütlenebilmelerine olanak tanımıştır.²² Nitekim Kürt milliyetçiliğinin 20. yüzyılın ilk yarısındaki en önemli örgütlenmelerinden olan Xoybûn, Fransızların sağladığı serbestliğin bir sonucu olarak 1927 yılında Lübnan'ın Bihamdun kentinde kurulmuştur.²³ Suriyeli yerel aydınların desteğiyle Türkiye'den gelen Kürt politik aktivistlerin öncülüğünde kurulan Xoybûn, Suriye'nin kuzeyinde ve Halep, Şam, Beyrut gibi büyük şehirlerde milliyetçi nitelikli çeşitli Kürt komite ve derneklerinin kurulmasına ve Kürtçe dergi ve gazetelerin çıkarılmasına öncülük etmiştir.²⁴ Kürtlerin geleneksel ve modern temsilcilerinin (aydınlar, aşiret reisleri, şeyhler, eski subaylar) bir araya geldiği bir hareket olarak ön plana çıkan Xoybûn, sahip olduğu askeri ve idari yapılanma sayesinde Ağrı İsyanları (1926-1930) sürecinde önemli bir rol oynamış ve bağımsız Kürt devleti fikrini uluslararası kamuoyuna duyurma noktasında önemli girişimlerde

olmadığının önemli bir göstergesidir. Fransızların bu yakınlaşma ile amaçladığı Suriye'deki Fransız çıkarlarını İngilizlere karşı korumak ve Ortadoğu'daki İngiliz üstünlüğünü engellemek olmuştur. Suriye Kürtleri ise Fransızların Ankara Hükümeti ile yakınlaşmasından olumsuz etkilenmiştir. Nitekim Fransızlar, İngilizlere karşı işbirliği geliştirmek istediği Ankara Hükümeti'nin Kürtler konusundaki hassasiyeti göz önünde bulundurmuş ve ikili ilişkileri bozmamak adına Suriye Kürtlerinin özerklik talebine olumlu yanıt vermemiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Ahmet Fethi, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 83-87.

²¹ Fuccaro, "Manda Yönetimi Suriye'sinde Kürtler", 243.

²² Tejel, Suriye Kürtleri, 58-59.

²³ Selin M. Bölme, "Hoybun Örgütü: Kürt Milliyetçiliğinde Yeni Bir Evre", *International Journal of Kurdish Studies*, C. 1, No. 2, 2015, 37.

²⁴ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 44.

bulunabilmiştir. Fransızların Şam'daki Fransız Enstitüsü üzerinden sağladığı olanaklar Celadet Ali Bedirhan'ın 1932 yılında Kürtçeyi ilk kez Latin harflerine uyarlama girişimine de olanak tanımıştır.²⁵

Suriye Kürtlerinin kültürel anlamda sahip olduğu serbestlik ortamı II. Dünya Savaşı süresince de devam etmiş ve Kürtçe dergi, gazete ve radyo yayıncılığı geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur.²⁶ Kürtlerin Fransız manda yönetimi dönemindeki kültürel özgürlüğü, II. Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'nın Suriye ve Lübnan'dan çekilmesi ve bağımsız Suriye devletinin ilan edilmesinin ardından yavaş yavaş tartışılmaya başlamış ve siyasal alanın en önemli konu başlıklarından biri haline gelmiştir. Bağımsız Suriye devletinin 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kürtlerin kültürel, siyasal ve toplumsal haklarının bir bütün olarak kısıtlanacağı politikaları inşa etme sürecine girişmesi, modern Suriye tarihinin en önemli siyasal sorunlarından birini gün yüzüne çıkarmıştır.

4. Suriye'nin Kürt Meselesi: Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (1946-2011)

Çalışmanın bu bölümünde Suriye'nin Fransızlardan bağımsızlığını kazanmasının ardından Kürtlere yönelik inşa edilen devlet politikaları ve bu politikalar bağlamında Suriye'nin Kürt meselesinin ortaya çıkışı ve gelişimi ele alınmaktadır. Bu kapsamdan hareketle bu bölümde öncelikle bağımsızlığın kazanılmasından Baas hareketinin 1963'te iktidara geldiği döneme kadar, ardından ise Baas'ın iktidarından Suriye'de iç savaşın başlangıcına kadar Kürt meselesinin nasıl bir seyir izlediği ele alınmaktadır.

4.1. Bağımsızlıktan Baas İktidarına (1946-1963)

1946 yılında Fransız manda yönetiminin son bulmasının ardından Suriye'nin bağımsızlığını kazanması, Suriye Kürtleri için yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından geçen ilk on yılda devletin Kürtlere yönelik özel ve sistematik bir uygulaması olmamış,

²⁵ Joanna Bochenska ve diğerleri, "Introduction", *Rediscovering Kurdistan's Cultures and Identities: The Call of the Cricket*, Joanna Bochenska (ed.), (Gewerbestrasse: Palgrave Macmillan, 2018), 8.

²⁶ Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, 239.

Kürtçe basın ve yayınlara ilgili serbestlik çeşitli sıkıntılara ve zaman zaman karşılaşılan keyfi kısıtlamalara rağmen devam ettirilmiştir.²⁷ Hoşgörünün sürmesinde yeni devletin yönetici kadrolarının ekonomik sıkıntılar ve siyasi bölünmüşlükten kaynaklı siyasi istikrarsızlıklarla boğuşması nedeniyle yeni bir sorun alanı daha yaratmak istememesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Yaşanan siyasal istikrarsızlık nedeniyle Kürt kimliğini bir tehdit olarak kurgulayacak ve üzerinde baskı kuracak resmi devlet ideolojisinin henüz olgunlaşmamış olması, Kürtlere sınırlı da olsa kültürel ve siyasal bir serbestlik sağlamıştır. Ancak söz konusu serbestlik ortamı 1950'li yıllarının ortalarına kadar sürmüş, 1950'lilerin sonlarına doğru ise devletin Kürtlerin kültürel ve siyasal faaliyetlerine ve Kürt kimliğine yönelik tutumu tamamen sertleşmiştir.

1950'li yıllar boyunca Kürt siyaseti adına gerçekleşen en önemli gelişmelerden biri 1957 yılında Suriye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (SKDP) kurulması olmuştur. Kürtlerin etnik bir azınlık olarak tanınması, anadilde yayın, Kürt yerleşim alanlarına daha fazla yatırım yapılması gibi istekleri olan SKDP, 1958 yılında Mısır ve Suriye'nin birleşmesi ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti tarafından yasaklanmış ve bu nedenle faaliyetlerini illegal olarak sürdürmeye başlamıştır.²⁸ Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasının hemen ardından 1958 yılında Kürtçe müzik ve yayın resmi olarak yasaklanmıştır.²⁹ Kürtleri Arap olmayan bir azınlık grubu olmaları nedeniyle ortaya koyduğu Arap birliği projesine bir tehdit olarak gören Birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı Cemal Abdül Nasır, Kürt milliyetçiliğini Siyonizm ve Amerikan emperyalizmi ile ilişkilendirmiş ve Kürtlerin kültürel, siyasal her türlü faaliyeti üzerinde kısıtlamaya gitmiştir.³⁰

Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne Mısırlıların ve özelinde Cemal Abdül Nasır'ın hükmetmesi, başta ordu mensupları olmak üzere Suriye toplumunun farklı kesimlerinde "Mısır'dan ayrı bağımsız Suriye" talebinin yükselmeye başlamasına neden olmuştur. Söz konusu ayrılıkçı talepler, yarbay rütbeli bir asker olan Abdülkerim Nehlevi'nin Ürdün ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle 28 Eylül 1961'de kansız bir darbe gerçekleştirerek Suriye'yi

²⁷ Hassanpur, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, 239.

²⁸ Özkaya, "Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik", 95.

²⁹ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Çev. Neşener Domaniç, (İstanbul: Doruk Yayınları, 2004), 620.

³⁰ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 103-104.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayırması ile son bulmuştur.³¹ Darbenin ardından Suriye'de temelde Nasır yanlısı birlikçiler ile bağımsızlık yanlısı ayrılıkçılar arasında gerçekleşen bir iktidar mücadelesi başlamış ve bu durum ülkeyi bir siyasal istikrarsızlık dönemine sokmuştur. Suriye'nin geleceği ile ilgili farklı ideolojik yaklaşımlara sahip siyasal ve askeri gruplar arasındaki çatışmaların arttığı bu istikrarsızlık dönemi, 8 Mart 1963'te ayrılıkçılara yönelik yapılan yeni bir askeri darbe ile farklı bir sürece evrilmiştir. Nasır yanlısı subaylar, Arap Ulusal Hareketi temsilcileri, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni savunan diğer muhalif gruplar ve Baas hareketinin birlikte gerçekleştirdiği darbe, Suriye tarihinde yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. Darbenin ardından ordu içinde hızla güçlenen Baas hareketi, Nasır yanlıları başta olmak üzere diğer grupları tasfiye ederek Suriye'deki tek siyasal odak noktası haline gelmiş ve ülkeyi tek partinin yönettiği bir rejimin inşacısı olmuştur.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin sona ermesi Suriye Kürtlerini kendilerine yönelik ayrımcı ve dışlayıcı politikaların ortadan kalkacağı konusunda umutlandırırsa da kısa sürede beklentilerin tam aksi yönünde bir siyasal iklim ortaya çıkmıştır. Ülkenin içine girdiği iktidar mücadelesi döneminde siyasal ve toplumsal alandaki görünürlüğü oldukça artmış olan Arap milliyetçiliği, Suriye'nin bir Arap cumhuriyeti olduğu yönündeki vurgunun güçlenmesine ve bununla bağlantılı olarak Kürt kimliğinin ve siyasal faaliyetlerinin alanını daha da daraltan uygulamaların yürürlüğe girmesine neden olmuştur. Söz konusu uygulamalardan özellikle iki tanesinin Suriye'nin Kürt meselesinin seyri üzerinde oldukça önemli etki yaptığını ve Suriye devletinin bugüne değin devam eden Kürt politikasının ana hatlarını çizdiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki nüfusun büyük çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu Haseke vilayetinde 1962 yılında yapılan nüfus sayımıdır. Söz konusu nüfus sayımı ile Suriye'deki Kürt meselesinin en önemli ayaklarından biri olan vatandaşlık probleminin temellerinin atıldığını söylemek mümkündür. Yapılan nüfus sayımında Suriye Kürtlerinin 1945 yılından önce Suriye topraklarında ikamet ediyor olduklarını resmi evraklarla ispatlamaları koşulunun öne sürülmesi büyük bir sorun teşkil etmiştir. Sayım sonunda 1945 öncesi Suriye'de yaşadıklarını ispatlamayan yaklaşık 120 bin Kürt (o dönemki Suriyeli Kürt nüfusun yaklaşık yüzde

³¹ Yıldız, *The Kurds in Syria*, 32.

20'si) "gerçek Suriyeli olmayanlar" olarak tanımlanarak vatandaşlıklarını kaybetmiştir.³² Vatandaşlıkları iptal edilen Kürtler, Suriye devleti tarafından kayıtlara "ecanib" (yabancı yerleşimci) olarak kaydedilmiş ve kendilerine üzerinde "Bu kişinin ismi Haseke'ye özgü Suriye Arapları kayıt listesinde bulunamamıştır" yazan bir kağıt parçası verilmiştir.³³ Nüfus sayımına katıl(a)mayanlar ise "maktumin" (kayıtsız, gizlenmiş) durumuna düşmüş ve bu şekilde adlandırılmıştır.³⁴

Suriye yönetimi Kürtlerin vatandaşlıklarının iptal edilmesinin gerekçeleri olarak Irak ve Türkiye'den kaçak giriş yapmalarını, Amerikan emperyalizmine yardım etmelerini, bölgedeki Arap kültürünü yok ederek bağımsız bir Kürt devleti kurma çabası içinde olmalarını göstermiştir.³⁵ Sadece bahsi geçen nedenlerin değil Suriye yönetimin özellikle 1960'lı yıllardan itibaren hız verdiği ve bir devlet politikası haline getirdiği homojen bir Arap kimliği inşa etme ve Araplaştırma politikasının da vatandaşlıktan çıkarılmalar üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.³⁶ Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu özellikle kuzey bölgelerdeki nüfusu Araplaştırmak için 1962 nüfus sayımı önemli bir araç olmuş, vatandaşlıktan çıkarılan binlerce Kürt, her türlü siyasi, kültürel ve toplumsal haktan mahrum bırakılarak gönüllü bir asimilasyona mecbur edilmeye çalışılmıştır. Zira nüfus sayımının ardından resmi Suriye vatandaşlığı kimliği dışında kırmızı renk bir kimlik verilerek fişlenen "ecanib" statüsündeki Kürtler ve resmi nüfus kaydı dahi olmayan "maktumin" statüsündeki Kürtler, vatandaş olma, seyahat etme, eğitim, istihdam, mülk sahipliği, siyasete katılım, yasal evlilik ve çocuk kaydı gibi temel insani haklardan mahrum bırakılarak toplumsal yaşamın her alanına yayılan bir ayrımcılıkla karşı karşıya kalmıştır.³⁷

Suriye'nin Kürt meselesinin seyri üzerinde oldukça önemli etki yapan ve Suriye devletinin bugüne değin devam eden Kürt politikasının ana hatlarının ortaya çıkmasında etkili olan ikinci önemli uygulama ise yine 1962

³² Vanlı, "The Kurds in Syria", 118.

³³ Human Right Watch, *Syria The Silenced Kurds Vol. 8, No. 4(E)*, (New York: Human Rights Watch Publications, 1996).

³⁴ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 109.

³⁵ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 108-109.

³⁶ Robert Lowe, *The Syrian Kurds: A People Discovered*, (London: Chatham House (The Royal Institute of International Affairs) Publications, 2006), 3.

³⁷ Yıldız, *The Kurds in Syria*, 96-105.

yılında yürürlüğe konulan ve temelde iskan odaklı olan “Arap Kuşağı” projesidir. Arap milliyetçiliğinin siyasal, toplumsal ve ekonomik alandaki uygulamaları olan Araplaştırma politikaları, Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu yerleşim yerlerini Araplaştırmayı ve bu yerlerde homojen bir Arap kimliği inşa etmeyi amaç edinen 1962 tarihli Arap Kuşağı projesi ile Suriye’de sistematik bir devlet politikası haline gelmiştir. Söz konusu projenin öncelikli amaçları, Türkiye ve Suriye sınırının çizilmesinin ardından tarihi yaşam alanları ikiye bölünmüş olan Kürt aşiretlerin bir araya gelmelerini engellemek, Türkiye ve Irak’taki Kürt siyasal hareketliliğinin Suriye’ye sıçramasını önlemek, Kürt nüfusun yoğun olduğu Cezire’deki petrol bölgesinin güvenliğini sağlamak olmuştur.³⁸ Bu amaçlar doğrultusunda Kürtlerin Suriye’nin kuzeyinden göç ettirilmesi planlanarak, bu bölgelerin Araplaştırılması hedeflenmiştir.

4.2. Baas İktidarından İç Savaşa (1963-2011)

Suriye’de Kürt meselesi açısından yaşanan en önemli kırılma noktalarından birinin 1963 yılında Baas Partisi’nin iktidara gelmesi olduğunu söylemek mümkündür. 1947 yılında Mişel Eflak, Selahaddin Bitar ve Zeki Arsuzi öncülüğünde Şam’da toplanan kongre ile resmen kurulan Arap Baas Partisi (Harakat Al-Ba’ath Al-Arabi), 1953 yılında Ekrem Havrani liderliğindeki Arap Sosyalist Partisi (Harakat Al-Ishtirakiyeen Al-’Arab) ile birleşerek Arap Sosyalist Baas Partisi³⁹ adını almış ve bu tarihten sonra Suriye siyasetinin en önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir.⁴⁰ Arap dünyasında siyasal, kültürel ve toplumsal olarak yeniden doğuşu, dirilişi (Ba’ath) gerçekleştirmeyi hedefleyen Baas Partisi, bu hedefin “birlik, özgürlük ve sosyalizm” ideallerine ulaşılmasıyla diğer bir ifadeyle Arapların sosyalizmle perçinlemiş tek bir ulus çatısı altında birleştirilmesiyle gerçekleşeceğine inanmıştır.⁴¹ Arapları tek bir ulus çatısı altında toplama ideali nedeniyle

³⁸ Özka, “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik”, 96-97.

³⁹ Arap Sosyalist Baas Partisi ilgili literatürde sıklıkla kısa adı olan Baas Partisi ile yer almaktadır. Bu çalışmada da Baas Partisi şeklindeki kullanım tercih edilmiştir.

⁴⁰ Richard Edwards, “Baathism”, *The Encyclopedia of the Arab-Israeli Conflict: A Political, Social, and Military History: Volume 1: A-F*, Spencer C. Tucker (ed.), (California: ABC CLIO, 2008), 185.

⁴¹ Sabahattin Şen, *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2010), 158.

Pan-Arabist bir parti olan Baas Partisi, 1950'li yıllarda Arap ülkelerinde birlik düşüncesinin yayılması için çeşitli faaliyetler yürütse de Suriye ve Irak dışındaki ülkelerde etkili olmayı başaramamıştır.⁴²

1950'li yıllar boyunca Suriye'de yaşanan iktidar mücadelesinin önemli aktörlerinden biri olan Baas Partisi, 8 Mart 1963'te gerçekleşen askeri darbenin ardından kısa sürede yönetimi tekeline almıştır. Darbenin ardından darbeye destek veren Nasır yanlılarını ve birlik yanlısı muhalifleri kamu kurumlarından tasfiye eden Baasçılar, kısa sürede ülkenin hakim siyasal grubu haline gelmiş ve Baas ideolojisine dayanan diğer bir ifadeyle Arap milliyetçiliği ve sosyalizme vurgu yapan bir rejim inşasına girişmiştir. Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta Baasçıların sosyalizme Arap ulusunu birliğe ulaştıracak bir araç olarak bakmalarıdır. Nitekim Baas hareketinin kurucularından Mişel Eflak “*değerler ölçüldüğünde Arap Birliği üstün bir yere sahip olarak sosyalizmden daha önde görünmektedir*”⁴³ demiştir. Eflak başka bir açıklamasında “*sosyalizm bizim için milli koşullara ve ihtiyaçlara yarayan bir araçtır. Bir felsefeye temelli ya da normatif bir eylem olarak da bakılmamalıdır. Bu sadece milliyetçilik ağacının bir dalıdır.*”⁴⁴ sözü ile Baas'ın Arap milliyetçiliğini ve birliğini önceleyen bir hareket olduğunu, sosyalizmin ise bu önceliklere ulaşmada kullanılan bir araç olduğunu ifade etmiştir. Mişel Eflak'ın sözlerinde vücut bulan Baas ideolojisi, Baas Partisi'nin 1963 yılında iktidarı tekeline almasının ardından Kürtlere yönelik uygulanacak ayrımcı ve dışlayıcı politikaların taşıyıcısı olmuştur.

Rakip siyasal oluşumları devre dışı bıraktıktan sonra 1966-1970 yılları arasında kendi içerisinde bir güç ve iktidar mücadelesi yaşayan Baas Partisi, pilot subay Hafız Esad'ın Kasım 1970'te parti ve ordu içindeki rakiplerini kansız darbe olarak adlandırılacak bir süreç sonunda saf dışı bırakmasıyla tek adam yönetimine teslim olmuştur.⁴⁵ Üst düzey askerlerin ve bur-

⁴² Mesut Şöhret, “Suriye'nin Siyasal Yapısı”, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (ed.), (İstanbul: Beta Yayınları, 2016), 49.

⁴³ Meryem İmamzade, *Irak Dosyası*, (İstanbul: Akabe Yayınları, 1986), 79.

⁴⁴ Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, Çev. Olga Tezcan, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 30.

⁴⁵ Nikolaos Van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*, Çev. Semih İdiz ve Aslı. F. Çalkıvık, (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2000), 118-119.

juvazinin desteğiyle Mart 1971’de devlet başkanı seçilen Hafız Esad, hızla iktidarı tekeline alarak ülkenin en önemli ve tek söz sahibi siyasal aktörü haline gelmiştir. Suriye’yi yönettiği 30 yıllık süre zarfında Baas Partisi’ni devlet partisine dönüştüren Hafız Esad, Suriye’nin açmazlarını ve çelişkilerini iyice derinleştiren bir rejim yaratmıştır. Zira Hafız Esad sosyalist ideolojiyi bayraklaştırırken kapitalist dünyada itibar edinmeye dönük hamlelerde bulunmuş, ekonomik bölüşümden yanayken kendi şehir burjuvazisini yaratmış, teorik olarak parlamenter sistemi işletirken askeri bir Baas rejimi inşa etmiş, Arap birliği düşüne vurgu yaparken diğer Arap devletleri ile çıkarları doğrultusunda çatışmış, gerçek bir ulusal bilinç geliştirmeye çalışırken kendi aşiret ve mezhep bağını siyasal, toplumsal ve ekonomik alanda öncelermiştir.⁴⁶ Devleti ve rejimi, desteklerine ihtiyaç duyduğu için idari işlemlere erişimine izin verdiği çeşitli azınlık gruplarının (Arap Aleviler, Dürziler, Hıristiyan Maruniler) temsilcileri ile birlikte inşa eden Esad, pragmatik iç ve dış politika anlayışının Ortadoğu’daki en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Daha önce de ifade edildiği gibi Baas Partisi iktidarı ile birlikte Arap milliyetçiliği, rejimin üzerinde yükseldiği temel ideolojik ayaklardan biri haline gelmiştir. Arap milliyetçiliğini seküler bir temel üzerinden yeniden tanımlayan Baas Partisi, Araplığı Suriye halklarının temel kimliği olarak görmüş ve hangi etnik veya dinsel kökenden olursa olsun her bireye eğitim yoluyla Arap kimliğini ve milliyetçiliğini benimsetmeyi hedef edinmiştir.⁴⁷ Suriye toplumunu organik bir bütün olarak gören Baas ideolojisi, organizmacı bir yaklaşımdan hareketle diğer etnik ve dinsel kimliklere sahip toplulukları Arap ulusunun bir uzvu olarak görmüş ve onlara siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamlarını şekillendirme hakkı tanımamıştır. Kendi yaşamlarını şekillendirme arayışında olan etnik veya dinsel topluluklar, ulusal birliğe meydan okuyan iç düşmanlar olarak kodlanmış ve her türlü devlet baskısının doğal hedefi haline gelmiştir.

Baas rejiminin sınırlarını çizmiş olduğu ve Arap olmanın temel koşul olduğu ulus tanımı, Kürtlere yönelik ayrımcı ve ötekileştirici politikaların

⁴⁶ Elizabeth Picard, “La Syrie de 1946 à 1979”, *La Syrie D’aujourd’hui*, Andre Raymond (ed.), Paris: CNRS, 1980’den aktaran; Tejel, *Suriye Kürtleri*, 119.

⁴⁷ Muhittin Ataman, *Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum*, Ankara: SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayınları, 2012, 15.

sistematikleşmesine olanak tanımıştır. Baas hareketinin üç kurucusundan biri olan Mişel Eflak, kültürel ve tarihi bağlamda düşünüldüğünde Kürtlerin kolayca asimile olabilecek bir grup olduğunu ifade etmiş ve Kürtlere ulusal bir bilinç olarak Arapçılığı, ulusal bir kimlik olarak ise Arap kimliğini önermiştir.⁴⁸ Mişel Eflak'ın kolayca asimile edilebilir olduklarını savunduğu Kürtler, 1963 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelmesinin ardından ulusal bütünlüğe tehdit oluşturan bir topluluk olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu nedenle Baas Partisi'nin en önemli önceliklerinden birisi Kürtlerin yoğunlukta olduğu Suriye'nin kuzeyindeki bölgelerin Araplaştırılması olmuştur.

Baas Partisi'nin öncülüğündeki darbenin gerçekleştiği 1963 yılında hazırlanan ve "Ulusal, Sosyal ve Politik Bakımlardan Cezire Vilayeti Üzerine Bir İnceleme" adını taşıyan gizli devlet belgesinde, Kürtlerin Araplaştırılması amacını taşıyan 12 maddelik sistematik bir plan önerilmiştir. Söz konusu belgeyi hazırlayan Yüzbaşı Muhammed Talib El Hilal, belgenin içeriğinde bir yandan "düşmanımız" olarak tanımladığı Kürtlerin varlığını reddetmiş diğer yandan ise nasıl asimile edilmeleri gerektiğine ilişkin bir plan sunmuştur. Bu planda yer alan maddelerin içeriği şu şekildedir:

- 1) Kürtlerin uzun yıllardır yaşadıkları topraklardan iç bölgelere zorunlu olarak nakledilmesi.
- 2) Kürtlerin eğitim olanaklarından mahrum bırakılması.
- 3) Kürtlerin istihdam olanaklarından mahrum bırakılması.
- 4) Türkiye'de 1920'li yıllarda gerçekleşen Kürt isyanlarının ardından Suriye'ye iltica eden Kürtlerin Türkiye'ye iade edilmesi.
- 5) Kendilerini Arap kökenli olarak tanımlayan Kürtlerin etnik kimliklerini Kürt olarak tanımlayan Kürtlere karşı kışkırtılması.
- 6) Kürt ulemasının sürgüne gönderilerek yerine Arap din adamlarının yerleştirilmesi.
- 7) Kürtlere ait arazilere Arapların yerleştirilmesi.
- 8) Suriye'nin kuzeyindeki kimi Kürt yerleşim yerlerinde askeri kontrol bölgelerinin yaratılması ve buralarda yaşayan Kürtlerin bölgeden çıkarılması.

⁴⁸ Michel Aflak, *Choix de Textes de la Pensée du Fondateur du Parti Ba'ath*, Paris: Unité Liberté Socialisme, 1977'den aktaran; Tejel, *Suriye Kürtleri*, 124.

- 9) Kürt bölgelerine yerleştirilecek Arap yerleşimciler için kolektif çiftlikler kurulması.
- 10) Suriye'nin kuzeyinde yaşamak isteyen ama Arap olmayan hiç kimseye vatandaşlık hakkı verilmemesi.
- 11) Araplar arasında Kürt karşıtı bir propagandanın başlatılması.
- 12) Arapça bilmeyenlere seçme ve seçilme hakkı tanınmaması.⁴⁹

Kürtlerin nasıl asimile edileceğine yönelik 12 maddelik planın yer aldığı bu gizli belge 1968 yılında ortaya çıktığında, yetkililer belgenin hükümetin görüşünü değil yüzbaşının kişisel fikirlerini yansıttığını ifade etmiştir.⁵⁰ Ancak Baas rejiminin Kürtlere yönelik 1960 ve 1970'ler boyunca izlediği Araplaştırma politikalarına bakıldığında söz konusu planın devletin Kürt meselesini ele alırken kullandığı temel referans olduğunu söylemek mümkündür.

1960'lı yıllar boyunca Kürtlere yönelik dışlayıcı bir söylem benimseyen Baas Partisi yetkilileri, bu kapsamda Kürt varlığı ile ilgili her şeyi okul kitaplarından çıkarmış ve Kürt ebeveynleri çocuklarını Kürtçe isimle nüfusa kaydettirme konusunda engelleyen uygulamalara imza atmıştır.⁵¹ Kürtlere yönelik ayrımcı ve dışlayıcı politikalar, 1971 yılında Hafız Esad'ın devlet başkanı seçilmesinden sonra bir devlet politikası halini almıştır. 1973 yılında kabul edilen Suriye Anayasası⁵² ile Suriye'nin bir Arap Cumhuriyeti olduğunun, Arap kuşağındaki Arap ulusunun bir parçası olduğunun ve Arap birliği için çalıştığının tasdiklenmesi, başta Kürtler olmak üzere diğer azınlık konumundaki toplulukların inkarına en önemli yasal dayanağı sağlamıştır.

Devlet başkanı olmasının ardından kendinden önceki Baas yönetimlerinin başlattığı Arap Kuşağı projesini devam ettiren Hafız Esad, 1970'lerin ilk yarısı boyunca Türkiye-Suriye sınırında çoğunluğunu Kürtlerin oluştur-

⁴⁹ Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, ss. 239-240; Tejel, *Suriye Kürtleri*, 130.

⁵⁰ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 129-132.

⁵¹ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 132.

⁵² 1973 tarihli Suriye Anayasası için bakınız; Constitution of Syria 1973, <http://www.icla.up.ac.za/images/un/use-of-force/asia-pacific/SyrianArabRepublic/Constitution%20Syrian%20Arab%20Republic%201973.pdf>, erişim tarihi: 06.06.2018.

duğu yerleşim yerlerine 7.000 Arap aileyi silahlandırarak yerleştirmiştir.⁵³ Ancak Esad iktidara geldikten 6 yıl sonra önemli bir adım atarak Arap Kuşağı projesinden vazgeçtiğini açıklamıştır. Bu vazgeçişin arkasında Baas rejiminin daha hoşgörülü bir politika izleme isteğinden çok pragmatik bir nedenin yattığını söylemek mümkündür. Hafız Esad, Irak ve Türkiye'de yaşayan Kürtleri bu iki devlet ile ilişkilerinde bir koz olarak kullanmak istemiştir. Bu doğrultuda bu iki devlete karşı savaştan silahlı Kürt hareketleri (PKK, KDP, KYB) ile ilişkiye geçmiş ve bu hareketlere önemli siyasal, lojistik ve ekonomik destek sağlamıştır.⁵⁴ Hafız Esad bu destek karşılığında söz konusu Kürt hareketlerinden Suriye Kürtlerinin sorunlarına ilişkin herhangi bir talepte bulunmamalarını ve silahlı mücadelelerini Irak ve Türkiye topraklarına yönelik yürütmelerini istemiştir.⁵⁵ Güçlenmek ve örgüt-

⁵³ Mustafa Nazdar, "The Kurds in Syria", *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*, Gérard Chaliand (ed.), (Londra: Zed Books, 1993), 200.

⁵⁴ Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, 242.

⁵⁵ Esad yönetiminin 1980'lerin ilk yarısında Suriye topraklarına yerleşmeye başlayan PKK üyelerinin faaliyetlerine sağladığı desteğin ilk dönemde açık olmaktan daha çok üstü kapalı olduğunu söylemek mümkündür. Esad yönetimi PKK üyelerinin Türkiye'den yasadışı yollarla gelişine ve ülkeye yerleşmesine engel olmayarak, kontrolündeki Lübnan toprakları ile Suriye arasındaki gidiş gelişlerine ve örgüt yöneticilerinin toplantılarına ses çıkarmayarak örgüte üstü kapalı bir destek sağlamıştır. Bu destek 1980'lerin ikinci yarısından itibaren daha açık bir hal almaya başlamış ve bu durum 1990'lı yıllar boyunca Türkiye-Suriye ilişkilerinde ciddi gerilimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Ancak söz konusu destek Esad yönetiminin PKK üyelerini faaliyetleri konusunda tamamen özgür bıraktığı anlamına da gelmemektedir. Zira Esad yönetimi PKK faaliyetlerinin, ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan Suriye Kürtleri üzerinde siyasi bir etki yaratarak devlete karşı bir ayaklanmaya neden olmasını kesinlikle istememiştir. Bu çerçevede PKK üyeleri kağıt üstünde Suriye topraklarının bir kısmını "Kürdistan" olarak adlandırdıkları coğrafyanın bir parçası olarak kabul etmelerine rağmen, söz konusu coğrafyaya yönelik -en azından o günün koşullarında- siyasi talepte bulunamayacaklarının çünkü Suriye yönetiminin haberi olmaksızın nefes dahi alamayacaklarının farkında olmuşlardır. Gazeteci Mehmet Ali Birand'ın 1988 yılında Abdullah Öcalan ile yaptığı röportajda sorduğu "Suriye istese sizi durdurur mu?" sorusuna Öcalan'ın "Kesin. Özel bir kararla durdurabilir" cevabını vermesi, Esad yönetimi ile PKK arasındaki zımni anlaşmanın birinci ağızdan onayı olduğunu söylemek mümkündür. Bu zımni anlaşma gereği PKK, 1980'ler ve 1990'lar boyunca Suriye'nin Kürt meselesine yönelik doğrudan bir faaliyet içerisinde bulunmamış ve Türkiye'ye yönelik faaliyetlerine odaklanmış olsa da Suriye Kürtleri arasında hızla örgütlenmiştir. Bu örgütlülük hali, Suriye'de 2011 yılında iç savaşın başlamasının ardından Kürt meselesinin farklı bir boyuta evrilmesine ve Kürtlerin siyasi ve idari kazanım arayışına girmelerine zemin hazırlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Mehmet Ali Birand, *Apo ve PKK*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993), 177; Aliza Marcus, *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*, Çev. Ayten Alkan, (İstanbul: İletişim Yayınları), 86-87.

lülüklerini arttırmak için zemin ve destek arayan silahlı Kürt hareketlerinin bu talebe olumlu cevap vermesi, Esad'ın da Türkiye ve Irak'taki Kürt muhalefetinin tepkisini çekmemek adına ülkesindeki Kürtlere uygulanan baskıyı görece hafifletmesine neden olmuştur. Chailand'a göre ise Hafız Esad'ın Kürtlere yönelik baskıyı hafifletmesinde dışsal etkenler kadar, içsel etkenler de etkili olmuştur. Ülkedeki azınlık topluluklarından Arap Alevi cemaatine mensup olan Hafız Esad, kendisine yönelik muhalefeti dizginlemek için bir başka azınlık topluluğu olan Kürtlerin desteğini almak istemiş ve bu amaç doğrultusunda Kürt politikasında görece bir yumuşamaya gitmiştir.⁵⁶

Bahsi geçen dış ve iç etkenler doğrultusunda Arap Kuşağı projesinden vazgeçen Hafız Esad, ayrıca 1980'li yıllarda bir kısım Kürt mahkumları serbest bırakmış ve Kürt köylerine altyapı hizmeti götürmeye başlamıştır.⁵⁷ Ancak atılan bu adımlar oldukça sembolik nitelikte kalmış ve Kürtlerin örgütlenmesine, kültürel ve siyasal faaliyetlerine ilişkin birçok yasak 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca devam etmiştir. Ermeniler ve Süryaniler gibi diğer azınlık gruplar, insani bir hak olarak dillerini öğrenebilecekleri özel okullara ve derneklere sahipken Kürtçenin öğretilmesi yasaklanmıştır. Kürt çocukları devlet okullarında Araplaştırmaya ağırlık veren bir müfredatla eğitim görmüş, "casuslar" aracılığıyla çocukların kendi aralarında Kürtçe konuşmalarını engelleyen sıkı bir gözetleme sistemi kurulmuştur.⁵⁸ Kürt milliyetçiliğini "sömürücü" sınıfları temsil eden bir kısım eşraf ve ağanın işi olarak nitelendiren Hafız Esad, tarım reformu adını verdiği süreçle Suriye'nin kuzeyinde büyük toprak sahibi kişilerin gücünü zayıflatarak Kürt ulusal bilincinin gelişmesinin önüne geçebilmeyi amaçlamıştır. İktidarı boyunca Kürtçe olan köy ve kasaba adlarını değiştiren ve çocukların Kürtçe isimle nüfusa kaydedilmelerine engel olan düzenlemelere imza atan Hafız Esad, düğünler ve bayramlarda Arapça dışında şarkı söylenmesini yasaklamış, Kürt siyasal partileri, Kürtçe öğrenim, basım ve yayın üzerindeki baskı ve yasakları arttırmıştır.⁵⁹ Kürtlere yönelik atılan dönem-

⁵⁶ Gérard Chaliand, *The Kurdish Tragedy*, İngilizce'ye Çev. Philip Black, (Londra: Zed Books, 1994), 87.

⁵⁷ Human Rights Watch, *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Asad Regime*, (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1991), 96.

⁵⁸ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 134.

⁵⁹ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, 627-628.

sel ve pragmatik nitelikteki pozitif adımlara rağmen Araplaştırma politikasının sürdürülmesinde Hafız Esad'ın Suriye'de homojen bir Arap kimliği yaratma hedefi etkili olmuştur.

Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000 tarihindeki ölümünün ardından devlet başkanlığı koltuğuna oturan oğul Beşar Esad, iktidarının ilk yıllarında halkın beklentisinin de etkisiyle reform yanlısı bir görüntü çizmiş, Kürt meselesi ile ilgili görece önemli sayılabilecek adımlar atmıştır. Bu adımlardan ilki Beşar Esad'ın 2001 yılında iki Baas yöneticisini yasa dışı olarak kabul edilen altı Kürt partisinin oluşturduğu Kürt Demokratik İttifakı ile görüşme yapmakla görevlendirmesi ve bu kapsamda Kürtlerin rejimden beklentileri ile ilgili bilgi almak istemesi olmuştur.⁶⁰ Görüşmeden bir sonuç çıkmamış olsa da Baas yetkililerinin Kürt siyasal temsilcileri ile doğrudan diyalog kurması önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Beşar Esad 18 Ağustos 2002'de başka bir somut adım daha atarak Haseke'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret kayıtlara 40 yıl sonra Kürtlerin yoğunlukta olduğu bir bölgeyi ziyaret eden ilk devlet başkanı olarak geçmesini sağlamıştır. Ayrıca Irak'ın ABD tarafından işgalinin ardından Irak Kürtlerinin elde ettiği siyasal kazanımların Suriye Kürtlerinde bir siyasal uyanış yaratması ve bu uyanışın yeni kitlesel protestolara neden olabileceği endişesi, Beşar Esad'ı yasadışı kabul edilen ve faaliyetleri yasaklanan Kürt siyasal partileri üzerindeki baskının görece azaltılması yönünde teşvik etmiştir. Baskının görece azaldığı bu süreçte çok sayıda yeni ama hala yasadışı olarak kabul edilen Kürt partisi ortaya çıkmıştır. Kürtlerin yaşadıkları bölgenin coğrafi bütünlüğünün olmaması nedeniyle bağımsızlık yerine ağırlıklı olarak özerklik veya federalizm üzerine siyasal programlarını yoğunlaştıran bu partiler, 2000'li yıllarla birlikte Suriye Kürtlerinin örgütlenme sürecinde önemli rol oynamışlardır.

Beşar Esad, iktidarının ilk yıllarında bir yandan Kürt meselesine ilişkin görece olumlu sayılabilecek adımlar atarken diğer yandan Kürtlerin temel hakları için talepte bulunan kurumlar ve bireyler üzerindeki baskıyı sürdürmeye devam etmiştir. Beşar Esad iktidarı ile beraber oluşan ılımlı havanın etkisiyle Mayıs 2001'de Kamışlı'da kurulan Bedirhan Kültür Derneği, kısa süre sonra kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmıştır. 2002 yılında bir

⁶⁰ Gary C. Gambill, "The Kurdish Reawakening in Syria", *Middle East Intelligence Bulletin*, Vol. 6, No. 4, 2004, 13.

grup Suriyeli Kürt aydını, Kürtçe yayın dağıttıkları ve okullarda gizlice Kürtçe eğitim verdikleri gerekçeleriyle tutuklanmıştır. Suriye Kürt Birlik Partisi (Yekîfî) tarafından 10 Aralık 2002’de Suriye parlamentosu önünde düzenlenen ve 150 kişinin katıldığı protesto gösterisinde Kürt dili, kültürü ve siyaseti üzerindeki yasakların kaldırılmasına ve Kürt ulusunun anayasal olarak tanınmasına ilişkin talepler dile getirilmiştir. Gösteriden bir gün sonra Suriye İçişleri Bakanı Ali Hammud’un Yekîfî liderleri Hasan Salih ve Mervan Osman’ı görüşmeye çağırması, Kürtlerde Suriye yönetiminin Kürt meselesine ilişkin olumlu adımlar atacağı beklentisi yaratmıştır. Ancak görüşmeden birkaç gün sonra hem Hasan Salih hem de Mervan Osman etnik ayrımcılığı kışkırtmak ve gizli örgüte üye olmak suçlamalarıyla tutuklanmıştır.⁶¹

Beşar Esad’ın devlet başkanlığı koltuğuna oturmasının ardından Kürt meselesinin çözümüne ilişkin oluşan görece ılımlı hava kısa sürede dağılmış ve Kürt kimliğine ve kültürüne yönelik ayrımcı ve dışlayıcı politikalar devam ettirilmiştir. Bu durumun yaşanmasında çeşitli içsel faktörler kadar dışsal faktörler de etkili olmuştur. İçsel faktörler arasında hızlı bir değişimin Baas iktidarını sarsacağı ve istikrarı bozacağı korkusunun, Hafız Esad döneminden kalan yönetici kadroların nüfuzlarını kaybetme endişesiyle reformlara sıcak bakmamasının yer aldığını söylemek mümkündür.⁶² Dışsal faktörlerin en önemlisi ise 11 Eylül 2001 yılında gerçekleşen ikiz kule saldırıları olmuştur. Söz konusu saldırılardan sonra ABD’nin önce Afganistan’ı, ardından da Irak’ı işgal ederek “Şer Eksenini”ndeki ülkelerden biri olarak nitelediği Suriye’yi tehdit etmesi, Beşar Esad’ın ülke içi istikrara yönelik kaygılarının artmasında ve iç siyasetteki ılımlı havanın dağılarak baskıcı uygulamaların devam ettirilmesinde etkili olmuştur.

Beşar Esad liderliğindeki Suriye yönetiminin Kürtlere yönelik baskı odaklı politikaları sürdürmesi, Mart 2004’te modern Suriye tarihinin en geniş çaplı protestolarından birinin ve Kürt meselesi açısından bir dönüm noktasının yaşanmasına neden olmuştur. 12 Mart 2004 günü Suriye’nin kuzeyindeki Kamışlı şehrinde Arap ve Kürt futbol takımları arasında yapılan maç sırasında atılan karşılıklı siyasi sloganlar ile başlayan ve sokağa taşan olaylar kısa sürede çatışmaya dönüşmüştür. Kamışlı’daki Araplar ve güvenlik güç-

⁶¹ Fehim Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 84.

⁶² Özkaya, “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik”, 102.

leriyle çatışmaya başlayan Kürtler, “özgür Kürdistan”, “işgal bitene kadar ayaklanma”, “Arap yerleşimciler defolun” gibi sloganlar atmıştır.⁶³ Kısa sürede Afrin, Amude, Haseke ve Halep gibi Kürtlerin yaşadığı diğer şehirlere de sıçrayan protesto gösterileri iki haftadan uzun sürmüştür. Suriye güvenlik güçlerinin göstericilere sert müdahaleleri sonucu iki hafta sonunda yedisi Arap 43 kişi hayatını kaybetmiş, 2 bin 500 kişi tutuklanmış, gösterilerle ilgisi olduğu düşünülen Kürt öğrenciler üniversitelerden atılmıştır.⁶⁴

Kamışlı'da başlayan protestolar Suriye yönetiminin sert müdahalesi ile sonlandırılmış olmasına rağmen Suriye Kürtlerinin siyasal örgütlenmesi ve mücadelesi açısından önemli gelişmeler doğurmuştur. Protestolar sürecinde Kürt siyasal partileri uzun bir aradan sonra ilk defa ortak hareket etme ve örgütlenme iradesi sergilemiş, protestoların Kürt kimliği odaklı içeriğini perdeleyecek girişimlere olanak tanımamıştır. Öte yandan protestolar süreci Baas rejimi karşıtı diğer muhalif grupları Kürtlerle ittifak arayışına yöneltmiş ve Kürt meselesinin demokratik yollarla çözümüne ilişkin fikir beyan etmeleri yönünde teşvik etmiştir. Son olarak Kamışlı'da başlayan ve Kürtlerin yaşadığı neredeyse tüm kentlere yayılan rejim karşıtı protestolar, Türkiye, Irak ve İran Kürtlerinin kamuoyu açıklamaları ve gösteriler aracılığı ile Suriye Kürtleri ile dayanışması ve bu anlamda ortak bir ulusal bilinç sergilenmiş olması nedeniyle önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁶⁵

Kamışlı'da başlayıp diğer kentlere yayılan ve kanlı bir şekilde bastırılan protestoların ardından Kürtlerin siyasal, toplumsal ve kültürel faaliyetleri üzerindeki baskı daha da artmıştır. Yaşanan olayların Kürt meselesi ile ilişkili bir hak arayışı olmadığını sıklıkla dile getiren Baas yöneticileri, ülkede bir Kürt meselesi olmadığını, olayların yabancı ülkelere gelmiş-1962'de Suriye kökenli olmadıkları için vatandaşlıktan çıkarılmış- kişiler tarafından yabancı devletlerin kışkırtmasıyla çıkarıldığını savunmuştur.⁶⁶ Rejimin bu savunusu Kürt meselesinin diyalog ile çözümü noktasındaki umutlara vurulan ciddi bir darbe olmuştur.

⁶³ İbrahim Hamidi, “Syria’s Stability May Well Be In Kurdish Hands”, 06.05.2005, <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Commentary/2005/May-06/95880-syrias-stability-may-well-be-in-kurdish-hands.ashx>, erişim tarihi: 06.06.2018.

⁶⁴ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 240.

⁶⁵ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 227-228.

⁶⁶ Özkaya, “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik”, 106.

Kamışlı olaylarından sonra Kürtlerin rejime yönelik öfkesini şiddetlen-diren bir diğer olay, Haznevi Tarikatı'nın⁶⁷ lideri olan Şeyh Muhammed Maşuk El Haznevi'nin bir suikast sonucu öldürülmesi olmuştur. Türkiye ve Suriye Kürtleri üzerinde oldukça güçlü bir nüfuzu olan Maşuk El Haz-nevi, Kamışlı olayları sırasında Kürtlerin siyasal ve kültürel haklarının tan-nınması gerekliliğine ilişkin açıklamalarda bulunmuş ve bu açıklamaları rejim ile arasının bozulmasına neden olmuştur. 4 Mayıs 2005'te The Globe and Mail adlı Kanada gazetesine verdiği röportajda ABD'nin bölgede dik-tatörleri devirmesine vurgu yapan Maşuk El Haznevi, Suriye'de rejimin de-ğişmesi veya gitmesi gerektiğini açıkça ifade etmiştir.⁶⁸ Maşuk El Haz-nevi söz konusu röportajdan altı gün sonra Şam'daki ofisinden çıkmasının ardından kaçırılmış ve üç hafta sonra cesedi Deyr el Zor'da bulunmuştur. Haznevi'nin çocukları, Kürt partiler ve Batılı diplomatlar cinayetten rejim güçlerini sorumlu tutsa da rejim bunu kabul etmemiş ve cinayetin Deyr el Zor'lu iki zanlı tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmiştir.⁶⁹ Haznevi'nin kim tarafından ve ne amaçla öldürüldüğü açıklığa kavuşturulamamış olsa da Kürt topluluğu içinde önemli rolü olan bir kanaat önderinin Kamışlı olaylarından bir yıl sonra öldürülmesi, rejime yönelik tepkilerin daha da artmasına neden olmuştur. 21 Mayıs ve 5 Haziran 2005'te Haznevi cina-yetini protesto amacıyla Kamışlı'da yapılan gösterilere binlerce Kürt katıl-mış, 5 Haziran'daki gösteriye polis ve Arap aşiretlerinin saldırması sonu-cu yaşanan çatışmalarda biri polis altı kişi hayatını kaybetmiştir.⁷⁰

Suriye Kürtlerinin 2004 yılındaki Kamışlı olayları sırasında sergilediği ör-gütlü duruşun ve protesto kapasitesinin farkında olan Beşar Esad, böyle bir olayın tekrarlanması durumunda uluslararası aktörlerin müdahalesine bir zemin oluşacağından duyduğu kaygı nedeniyle -var olan karşılıklı gü-vensizlik ortamına rağmen- Kürtlerle diyalog kurma yönünde bir tutum

⁶⁷ Haznevi Tarikatı 20. yüzyılın başlarında Ahmed El Haznevi (1886-1950) tarafından Güneydoğu Anadolu'da kurulmuş ve Nakşibendiliğe bağlı bir koldur. Ahmed El Haznevi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından tarikatlara yönelik izlenen sınırlayıcı politika nedeniyle Suriye'nin kuzeyindeki Kamışlı'nın Tel Maruf köyüne yerleşmiş ve faaliyetlerini burada sürdürerek Suriye Kürtleri üzerinde kısa sürede önemli bir nüfuz elde etmiştir.

⁶⁸ Paul Koring, "Daring Dissidents Speak Out in Syria", 04.05.2005, <https://www.theglobeandmail.com/news/world/daring-dissidents-speak-out-in-syria/article1118713/>, erişim tarihi: 11.04.2018.

⁶⁹ Tejel, *Suriye Kürtleri*, 208.

⁷⁰ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 88.

sergilemeye bir süre daha devam etmiştir. Beşar Esad'ın bu kapsamda attığı en önemli adım 2005 yılında kardeşi Mahir Esad ve Savunma Bakanı Mustafa Tlass'ı Kürt siyasilere görüşmek ve taleplerini dinlemek amacıyla Kürt bölgelerine göndermesi olmuştur. Yapılan görüşmelerde başta *ecanib* ve *maktumin* durumundaki Kürtlere vatandaşlık verilmesi olmak üzere Kürt bölgelerinin ekonomik olarak kalkındırılması gündeme getirilmiş ve bu konularda karşılıklı mutabakata varılmıştır. Ancak bu mutabakat hiçbir zaman hayata geçirilmemiş ve vatandaşlık hakkı olmayan Kürtlerin toplumsal alanda yaşadığı mağduriyet devam etmiştir.⁷¹

Beşar Esad yönetiminin herhangi bir somut sonuç olmamasına rağmen Kürt siyasal temsilcileri ile doğrudan veya dolaylı diyalog kurma arayışını sürdürdüğü bir dönemde ortaya çıkan yasal bir düzenleme Suriye Kürtlerinin oldukça tepkisini çekmiştir. Beşar Esad'ın 10 Eylül 2008'de imzaladığı 49 Nolu Kararname ile sınır bölgelerindeki topraklar üzerinde hak sahibi olanların bu topraklar ile ilgili yapacağı alım-satım, devir, tadil, ticari amaçlarla kullanma gibi işlemler kamu otoritesinin iznine tabi kılınmıştır.⁷² Söz konusu kararname Kürtlerin yoğunlukta olduğu Türkiye sınırındaki toprakların yanı sıra Ürdün, Lübnan ve Irak sınırındaki toprakları da kapsamı nedeniyle Kürtlere özgü bir uygulama değildi. Ancak Suriye'deki Kürtlerin yoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinin daha ziyade sınır bölgelerinde olması veya tam sınırdan olmasa da yasalara göre sınır bölgesi olarak kabul edilmesi (örneğin Haseke), kararnameden en çok etkilenecek topluluğun Kürtler olacağı gerçeğini doğurmuştur. Bu durum Suriye Kürtlerinin 49 Nolu Kararname'ye yoğun bir tepki göstermelerine neden olmuştur. Kürt siyasi temsilcileri yaptıkları açıklamalarda söz konusu kararnameyi, Kürt bölgelerinde yapılmaya çalışılan etnik temizliğin ve demografik değişikliğin bir aracı, Arap Kuşağı projesinin devamı ve Kürtlere yönelik kültürel, toplumsal, siyasal ve ekonomik baskının sürdürülmesini sağlayacak bir siyasal enstrüman olarak değerlendirmişlerdir.⁷³ Nitekim kararnamenin uygulanmasında izlenen prosedürlerin Kürt bölgelerinde di-

⁷¹ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 88-89.

⁷² Habitat International Coalition Housing and Land Rights Network, *Systematic Housing and Land Rights Violations against Syrian Kurds*, (Geneva: Habitat International Coalition Housing and Land Rights Network Publications, 2011), 3.

⁷³ KurdWatch, *Decree 49 — Dispossession of the Kurdish Population/Report 6*, (Berlin: KurdWatch Publications, 2010), 3-4.

ğer sınır bölgelerine göre daha kapsamlı, sınırlayıcı ve uzun süreçli olması, Suriye Kürtlerinin ayrımcılığa ve baskıya dair tezlerini destekler somut olguların ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁷⁴

Beşar Esad'ın 2000 yılında iktidara gelmesinin ardından Kürtlerle doğrudan veya dolaylı olarak siyasal diyalog kurma girişimleri, WikiLeaks tarafından sızdırılan ABD Dışişleri Bakanlığı'na ait gizli belgelerde de kendine yer edinmiştir. Şam'daki Amerikalı diplomat Charles Hunter tarafından 25 Kasım 2009'da ABD Dışişleri Bakanlığı'nı bilgilendirmek için hazırlanan ve WikiLeaks belgelerinde yer alan yazıda, Beşar Esad'ın Hasekeli eski milletvekili İssam Yakub Bağdi'yi Kürt liderle temas kurmak için görevlendirdiği yer almıştır.⁷⁵ Bağdi bu görevlendirme kapsamında 2009 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında S-KDP (Suriye Kürdistan Demokrat Partisi) Genel Sekreteri Abdulhakim Beşar'ın yanı sıra Yekiti, Azadi ve Kürt Demokrat İttifakı liderleriyle ayrı ayrı görüşmüştür.

Bağdi görüşmeler sırasında Beşar Esad adına sorduğu sorularda Suriyeli Kürt partilerin Türkiye ve Irak'taki Kürt partileri ile bağı, rejime karşı pozisyonları, Suriye'nin toprak bütünlüğüne bakışları, Suriye yönetimi ile diyaloga hazır olup olmadıkları gibi konuları gündeme getirmiş ve bu soruların cevaplarının Kürt meselesini diyalog ile çözmek adına önemli olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶ Görüşmelere katılan Kürt siyasi temsilciler ise Suriye'nin toprak bütünlüğü meselesinin siyasal düzlemlerinde yer almadığını, rejim ile diyaloga hazır olduklarını ancak bunun için önce 49 Nolu Kararname'nin kaldırılması, 1962 nüfus sayımının sonuçlarının düzeltilmesi, Cezire bölgesine ekonomik teşvik sağlanması, Kürtçe yayın ve eğitim üzerindeki yasakların kaldırılması, kültürel baskılara son verilmesi gibi adımların acilen atılması gerektiğini ifade etmişlerdir.⁷⁷ Bağdi, Kürt siyasi temsilcilerinin taleplerinin dikkate alınacağını ifade etmiş olsa da sonraki süreçte diyalogun sürmesi noktasında somut bir adım atılmamıştır. Suriyeli Kürtlerinin görüşmelerin sonuçsuz kalmasının ardından Beşar

⁷⁴ KurdWatch, *Decree 49*, 10.

⁷⁵ Wikileaks, "No Dividend on Sarg-Kurdish Backchannel Talks", 2009, https://wikileaks.org/plusd/cables/09DAMASCUS826_a.html, erişim tarihi: 17.04.2018

⁷⁶ Wikileaks, "No Dividend on Sarg-Kurdish Backchannel Talks", 2009, https://wikileaks.org/plusd/cables/09DAMASCUS826_a.html, erişim tarihi: 17.04.2018

⁷⁷ Wikileaks, "No Dividend on Sarg-Kurdish Backchannel Talks", 2009, https://wikileaks.org/plusd/cables/09DAMASCUS826_a.html, erişim tarihi: 17.04.2018

Esad'ın gerçekten Kürt meselesine siyasi bir çözüm arayışında olup olmadığını sorguladığı bir dönemde iç savaşın başlaması, hem Suriye'nin hem de Kürtlerin kaderini tamamen değiştireceği ve Kürt meselesinin farklı boyutlar kazanacağı bir dönemin kapılarını açmıştır.

5. Sonuç

Bu çalışmada Suriye devletinin Kürt meselesinin nasıl ortaya çıktığı ve 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'na kadar nasıl bir seyir izlediği devlet politikaları üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. 2011 yılında başlayan iç savaşa kadar Suriye'de Kürtlerin siyasal ve toplumsal konumunu belirleyen temel faktörün izlenen ayrımcı ve dışlayıcı devlet politikaları olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından ortaya çıkan ve gelişen Kürt meselesinin temel nedeni, asimilasyon (Araplaştırma) ve yok sayma odaklı devlet politikalarıdır. Baas Partisi iktidarı boyunca sistematik bir şekilde uygulanan söz konusu devlet politikaları, Suriye'de iç savaşın başlamasının ardından Kürtlerin aldığı pozisyonu anlamak ve anlamlandırmak adına önemli ipuçları barındırmaktadır. Savaşın başlamasının ardından gerek Baas rejimine gerekse muhaliflere karşı mesafeli yaklaşarak üçüncü bir yolu tercih eden Kürtler, 50 yılı aşkın bir süredir devam eden sistematik asimilasyon politikalarını kırmak adına kendi siyasal ve idari statülerini elde etme arayışına girişmiştir.

Bugün gelinen noktada Suriye'nin Kürt meselesinin ne yöne evrileceğinde Baas rejiminin Kürtlere yönelik ayrımcı ve dışlayıcı devlet politikalarını sürdürüp sürdürmeyeceğinin önemli bir rol oynayacağını söylemek mümkündür. Savaşın başlamasının ardından Kürt meselesinin çözümü konusunda Suriye'deki Kürt örgütlenmeleri ile çeşitli gizli görüşmeler gerçekleştiren Esad yönetiminin attığı en önemli somut adım, 1962 nüfus sayımına göre vatandaşlıktan çıkarılmış olan yaklaşık 50 bin Kürdün vatandaşlığının iade edilmesi olmuştur.⁷⁸ Ancak söz konusu adımı bir devlet politikası değişikliğinden ziyade Kürtlerin rejim muhalifliği diğer örgütlenmeler ile birlikte hareket etme ihtimalini engelleme arayışı olarak yorumlamak daha doğru bir yaklaşımdır. Çok boyutlu bir kimlik sorunu olarak

⁷⁸ Human Rights Watch, *Under Kurdish Rule Abuses in PYD-run Enclaves of Syria*, (New York: Human Rights Watch Publications, 2014), 12.

hala Suriye'nin en önemli toplumsal meselelerinden biri olmaya devam eden Kürt meselesinin gelecekte nasıl bir şekle bürüneceği, devam eden iç savaşın ne noktaya varacağı ve Baas rejiminin tarihsel bir sürekliliği olan Kürt politikasında değişime gidip gitmeyeceği ile yakından ilişkilidir.

Kaynakça

Ataman, Muhittin. *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum*, Ankara: SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Yayınları, 2012.

Birand, Mehmet Ali. *Apo ve PKK*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993.

Bochenska, Joanna ve diğerleri. "Introduction", *Rediscovering Kurdistan's Cultures and Identities: The Call of the Cricket*, Joanna Bochenska (ed.), Gewerbestrasse: Palgrave Macmillan, 2018, 1-34.

Bölme, Selin M. "Hoybun Örgütü: Kürt Milliyetçiliğinde Yeni Bir Evre", *International Journal of Kurdish Studies*, Vol. 1, No. 2, 2015: 35-55.

Chailand, Gérard. *The Kurdish Tragedy*, İngilizce'ye Çev. Philip Black, Londray: Zed Book, 1994.

Constitution of Syria 1973, <http://www.icla.up.ac.za/images/un/use-of-force/asia-pacific/SyrianArabRepublic/Constitution%20Syrian%20Arab%20Republic%201973.pdf>, erişim tarihi: 06.06.2018.

Edwards, Richard. "Baathism", *The Encyclopedia of the Arab-Israeli Conflict: A Political, Social, and Military History: Volume I: A-F*, Spencer C. Tucker (ed.), California: ABC CLIO, 2008, 184-185.

Eger Asa A. *The Islamic-Byzantine Frontier: Interaction and Exchange Among Muslim and Christian Communities*, London and New York: I. B. Tauris, 2015.

Fuccaro, Nelida. "Manda Yönetimi Suriye'sinde Kürtler ve Kürt Milliyetçiliği: Siyaset, Kültür ve Kimlik", *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Abbas Vali (ed.), Çev. F. Adsay, Ü. Aydoğmuş ve S. Kılıç, İstanbul: Avesta Yayınları, 2005, 231-260.

Gambill, Gary C. "The Kurdish Reawakening in Syria", *Middle East Intelligence Bulletin*, Vol 6, No. 4, 2004: 13.

Gunter, Michael M. *Out of Nowhere: The Kurds in Syria in Peace and War*, London: Hurst Publishers, 2014.

Hamidi, İbrahim. "Syria's Stability May Well Be In Kurdish Hands", 2005, <http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Commentary/2005/May-06/95880-syrias-stability-may-well-be-in-kurdish-hands.ashx>, erişim tarihi: 06.06.2018.

Hassanpour, Amir. *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil: 1918-1985*, Çev. İ. Bingöl ve C. Gündoğan, İstanbul: Avesta Yayınları, 2005.

Habitat International Coalition Housing and Land Rights Network. *Systematic Housing and Land Rights Violations against Syrian Kurds*, Geneva: Habitat International Coalition Housing and Land Rights Network Publications, 2011.

Human Rights Watch. *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Asad Regime*, New Haven ve Londra: Yale University Press, 1991.

Human Right Watch. *Syria The Silenced Kurds Vol. 8, No. 4(E)*, New York: Human Rights Watch Publications, 1996.

Human Rights Watch. *Under Kurdish Rule Abuses in PYD-run Enclaves of Syria*, New York: Human Rights Watch Publications, 2014.

İmamzade, Meryem. *Irak Dosyası*, İstanbul: Akabe Yayınları, 1986.

IMPR/International Middle East Peace Research Center. *Suriye Kürtlerinin Türkiye'deki Kürt Sorunu Ve Çözümüne Yönelik Algısı: Suriye Kürtleri Saha Araştırması Raporu*, Ankara: IMPR Yayınları, 2014.

Kirişçi, Kemal ve Winrow, Gareth. M. *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Ahmet Fethi İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Koring, Paul. "Daring Dissidents Speak Out in Syria", 04.05.2005, <https://www.theglobeandmail.com/news/world/daring-dissidents-speak-out-in-syria/article1118713/>, erişim tarihi: 11.04.2018.

KurdWatch. *Yazidi in Syria between Acceptance and Marginalization/Report 7*, Berlin: KurdWatch Publications, 2010.

KurdWatch. *Decree 49 — Dispossession of the Kurdish Population/Report 6*, Berlin: KurdWatch Publications, 2010.

Lowe, Robert. *The Syrian Kurds: A People Discovered*, London: Chatham House (The Royal Institute of International Affairs) Publications, 2006.

Marcus, Aliza. *Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*, Çev. Ayten Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

McDowall, David. *Modern Kürt Tarihi*, Çev. Neşenur Domaniç, İstanbul: Doruk Yayınları, 2004.

Nazdar, Mustafa. “The Kurds in Syria”, *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*, Gérard Chaliand (ed.), Londra: Zed Books, 1993: 194-201.

Özkaya Abdi N. “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti’nin Politikaları”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C. 8, No. 2: 90-116.

Primakov, Yevgeni. *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, Çev. Olga Tezcan, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Schött, Anne S. *The Kurds of Syria: From the Forgotten People to World-Stage Actors*, Copenhagen: Royal Danish Defence College, 2017.

Şen, Sabahattin. *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2010.

Şöhret, Mesut. “Suriye’nin Siyasal Yapısı”, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (ed.), İstanbul: Beta Yayınları, 2016.

Taştekin, Fehim. *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Tejel, Jordi. *Suriye Kürtleri: Tarih, Siyaset ve Toplum*, Çev. Burçin Koç, İstanbul: İntifada Yayınları, 2015.

U.S. Department of State, “Background Note: Syria”, 09.03.2012, <https://web.archive.org/web/20121017055548/http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3580.htm>, erişim tarihi: 28.03.2018.

Van Daam, Nikolaos. *Suriye’de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*, Çev. Semih İdiz ve Aslı F. Çalkıvık, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2000.

Vanlı, İsmet Ş. “The Kurds in Syria and Lebanon”, *The Kurds: A Contemporary Overview*, Philip G. Kreyenbroek and Stefan Sperl (eds), London and New York: Roudledge Publications, 2000: 112-134.

Wikileaks, “No Dividend on Sarg-Kurdish Backchannel Talks”, 2009, https://wikileaks.org/plusd/cables/09DAMASCUS826_a.html, erişim tarihi: 17.04.2018

Winter, Stefan. “The Other ‘Nahdah’: The Bedirxans, The Millîs and The Tribal Roots of Kurdish Nationalism in Syria”, *Oriente Moderno*, Vol. 86, No. 3, 2006: 461-474.

Worldometers, “Syria Population”, 2018, <http://www.worldometers.info/world-population/syria-population/>, erişim tarihi: 12.05.2018.

World Population Review, “Syria Population 2018”, 24.01.2018, <http://worldpopulationreview.com/countries/syria-population/>, erişim tarihi: 13.05.2018.

Yıldız, Kerim. *The Kurds in Syria The Forgotten People*, London: Pluto Press, 2005.

